

Kierunki badań prowadzonych przez pracowników Zakładu Historii Nauki, Oświaty i Wychowania Instytutu Pedagogiki Uniwersytetu Gdańskiego

Wprowadzenie

Początki rozwoju gdańskiej historii wychowania przypadają na 2 poł. lat 50. XX w. i są ściśle związane z osobą ówczesnego doc. dra Kazimierza Kubika, wykładowcy założonej w 1946 r. Państwowej Wyższej Szkoły Pedagogicznej (od 1952 r. – Wyższej Szkoły Pedagogicznej) w Gdańsku. W oparciu o dorobek późniejszego prof. dra K. Kubika i jego współpracowników doprowadzono do utworzenia z dniem 1 października 1959 r. Katedry Historii Oświaty i Wychowania na Wydziale Filologiczno-Historycznym WSP w Gdańsku. W 1969 r. – w związku z ogólnie narzuconymi regulacjami – Katedra ta została zreorganizowana i przekształcona w Zakład Historii Oświaty i Wychowania (ZHOiW), który w ówczesnym kształcie został włączony w strukturę Instytutu Pedagogiki i Psychologii gdańskiej WSP. Od 1970 r. ZHOiW stał się jedną z jednostek podległych Uniwersytetowi Gdańskiemu, powstałemu w wyniku fuzji WSP w Gdańsku z Wyższą Szkołą Ekonomiczną w Sopocie¹.

Stanowisko pierwszego kierownika Zakładu sprawował – wspomniany – prof. dr K. Kubik (funkcję tę piastował w latach 1959–1980). Jego następcą został prof. dr hab. Klemens Trzebiatowski (lata 1980–1983)². Krótco przed śmiercią prof. K. Trzebiatow-

¹ R. Grzybowski, *Pięćdziesięciolecie gdańskiej historii wychowania*, „Biuletyn Historii Wychowania” 2008, t. 24, s. 140–142; zob. J. Żerko, *Profesor Kazimierz Kubik (1910–1986) pionier i organizator środowiska naukowego historyków oświaty i wychowania w Gdańsku*, w: *Oświata, wychowanie i kultura fizyczna w rzeczywistości społeczno-politycznej Polski Ludowej (1945–1989). Rozprawy i szkice*, pod red. R. Grzybowskiego, Toruń 2004, s. 359–369.

² R. Grzybowski, *Gdańska pedagogika i historia wychowania w latach 1945–1980. Struktury, twórcy i realizowane przez nich kierunki badań*, w: *Tradycje gdańskiej humanistyki*, pod red. J. Borzyszkowskiego i C. Obracht-Prondzyńskiego, Gdańsk 2008, s. 350–353.

skiego Zakład na wiele lat objął uczeń prof. K. Kubika – ówczesny dr hab. Lech Mokrzecki (późniejszy prof. dr hab., dr h.c. Uniwersytetu w Linköping)³. Prof. L. Mokrzecki kierował omawianą jednostką w latach 1983–2005. Uwzględniając profil badań przez niego prowadzonych w 1 poł. lat 80. XX w. została zmieniona dotychczasowa nazwa Zakładu, który od tego czasu nosi nazwę Zakładu Historii Nauki, Oświaty i Wychowania (ZHNOiW). Po przejściu prof. L. Mokrzeckiego na emeryturę, ZHNOiW przejął dr hab. Romuald Grzybowski⁴ (obecnie profesor tytularny).

W przeciągu niespełna 60. lat istnienia Zakładu jego skład osobowy niejednokrotnie ulegał zmianom. Oprócz wyżej wymienionych profesorów, w różnych okresach działalności, etatowymi pracownikami ZHNOiW byli: dr Jerzy Szews, dr Józef Żerko, dr Witold Wierzbicki, prof. nadzw. dr hab. Lidia Burzyńska-Wentland, dr Tomasz Maliszewski, mgr Jerzy Szmytka, dr Henryk Rostek, dr Janina Siwoszko, mgr Małgorzata Lachowicz-Strugała, mgr Zofia Anikiej, dr Anna Tomkiel. W 1 poł. lat 50. z Zakładem związany był prof. dr hab. Bolesław Pieśniarski. W ramach zatrudnienia na drugim etacie (lub części etatu) z Zakładem współpracowali: doc. dr hab. Wiktor Frąckowiak, prof. dr hab. Karol Toeplitz, dr Walenty Aleksandrowicz, dr Zdzisław Piątek. Przez kilka lat w strukturze Zakładu umocowano także prof. dr hab. Marcina Tomczaka – dyrygenta Chóru Uniwersytetu Gdańskiego.

Obecnie w Zakładzie Historii Nauki Oświaty i Wychowania Instytutu Pedagogiki Uniwersytetu Gdańskiego pracuje ośmiu badaczy. Oprócz wspomnianego prof. dr hab. Romualda Grzybowskiego (zatrudnionego na UG w latach 1981–1988 i ponownie od 2005 r.), są nimi: prof. dr hab. Krzysztof Jakubiak (od 2007 r.); dr hab. Kazimierz Puchowski, prof. nadzw. (od 1983 r.); dr hab. Jacek Taraszkiewicz, prof. nadzw. (od 1987 r.); dr Mariusz Brodnicki (od 2004 r.); dr Elżbieta Gorloff (od 2007 r.); dr Andrzej Kołakowski (od 2007 r.)⁵ i dr Paweł Śpica (od 2011 r.).

Główne kierunki prowadzonych badań od lat 50. XX w. do początków XXI w.

Gdańscy historycy wychowania od lat 50. XX w. prowadzili, zainicjowane przez prof. K. Kubika, badania nad przeszłością naukową i oświatową Gdańska, koncentrując się zwłaszcza na działalności Gdańskiego Gimnazjum Akademickiego. Już w początkach istnienia Katedry Historii Oświaty i Wychowania w obszarze ich zainteresowań znalazła się też problematyka edukacji dzieci i młodzieży polskiej w Prusach Zachodnich w obliczu germanizacyjnej polityki władz pruskich (szczególnie w 2 poł. XIX w. i w pocz. XX w.), a także rozwój szkolnictwa w Polsce, w województwie pomorskim i na pogra-

³ Por. K. Puchowski, J. Żerko, *Profesor Lech Marian Mokrzecki – badacz dziejów nauki, kultury i oświaty, w: W służbie historii nauki, kultury i edukacji. Księga pamiątkowa dedykowana prof. Lechowi Mokrzeckiemu z okazji jubileuszu pięćdziesięciolecia pracy zawodowej*, pod red. R. Grzybowskiego i T. Maliszewskiego, Gdańsk 2006, s. 17–24.

⁴ R. Grzybowski, *Pięćdziesięciolecie...*, s. 146.

⁵ *Ibidem*, s. 154–163.

niczu polsko-niemieckim w dwudziestoleciu międzywojennym. Ponadto pracownicy Zakładu prowadzili badania nad najnowszymi dziejami oświaty i wychowania zarówno w ujęciu lokalnym, jak i ogólnopolskim, w czym prym wiodł początkowo prof. K. Trzebiatowski. Szczególne osiągnięcia gdańscy historycy wychowania odnotowali również w zakresie badań nad edukacją morską⁶.

Jak zauważa Romuald Grzybowski, profil badań prowadzonych przez pracowników Zakładu ustabilizował się w latach 70. i 80. XX w. Z kolei w latach 90. i w pocz. XXI w. dotychczasowa problematyka badawcza została wzbogacona o nowe obszary. Prof. L. Mokrzecki oraz jego uczniowie – obecny dr hab. K. Puchowski i dr hab. J. Taraszkiewicz – szczególnie rozwinęli badania nad edukacją w okresie staropolskim. Ich dociekania naukowe koncentrują się wokół problematyki: nauczania historii, szkolnictwa protestanckiego i katolickiego w XVI, XVII i XVIII w. ze szczególnym uwzględnieniem Prus Królewskich; kształcenia i wychowania elit politycznych I Rzeczypospolitej; a także dziejów nauki oraz rozwoju poszczególnych dyscyplin naukowych w Gdańsku⁷.

Gdańscy historycy wychowania rozwinęli też badania nad edukacją dzieci i młodzieży polskiej w Prusach Zachodnich w okresie zaborów. W tym względzie niewątpliwie zasłużył się dr Jerzy Szews, autor m.in. prac poświęconych filomatom pomorskim, nauczaniu języka polskiego i tajnym związkom młodzieży polskiej na Pomorzu Gdańskim w XIX i w pocz. XX w.⁸ Tematykę rozwinęła przez dr. J. Szewsę kontynuowała następnie dr Lidia Burzyńska-Wentland (obecnie doktor habilitowana, zatrudniona w Akademii Marynarki Wojennej w Gdyni), autorka publikacji poświęconych m.in. strajkom szkolnym dzieci polskich w Prusach Zachodnich w latach 1906–1907.

Z kolei badania nad najnowszymi dziejami oświaty, w tym przemianami ideałów wychowawczych i rozwojem szkolnictwa w Polsce w okresie PRL-u, które zapoczątkował prof. K. Trzebiatowski i dr J. Żerko, obecnie kontynuuje i znacząco rozwija prof. R. Grzybowski i jego uczniowie.

W latach 90. XX w. i w pierwszych latach dwutysięcznych pracownikiem ZHNOiW był też dr T. Maliszewski, który zajmuje się m.in. problematyką edukacji pozaszkolnej, historii i działalności uniwersytetów ludowych, a także kształcenia dorosłych w Polsce i w Europie (szczególnie zaś w Szwecji)⁹. Na uwagę zasługują również badania prowadzone po 2000 r. przez mgr Annę Paszkowską (obecnie dr A. Tomkiel), która podjęła się tematyki rozwoju szkolnictwa podstawowego w województwie gdańskim w latach 1945–1975.

⁶ Por. ibidem, s. 142–143; zob. L. Mokrzecki, *Współczesne kierunki badań nad dziejami oświaty i nauki w środowisku gdańskim i ich najnowsze wyniki*, w: *Historia wychowania w XX wieku. Dorobek i perspektywy*, pod red. T. Gumuły, J. Krasuckiego, Kielce 1998, s. 515–525; idem, *Historia wychowania w Gdańsku z perspektywy pięćdziesięciolecia (1946–1996)*, „Ars Educandi” 2000, t. 2, s. 19–33.

⁷ R. Grzybowski, *Pięćdziesięciolecie...*, s. 143–144.

⁸ J. Żerko, *Bibliografia prac naukowych dra Jerzego Szewsę 1962–2009*, w: *Z badań nad dziejami oświaty i polskiego życia narodowego na Pomorzu Nadwiślańskim w XIX i XX wieku. Księga pamiątkowa dedykowana doktorowi Jerzemu Szewsowi z okazji jubileuszu 85. rocznicy urodzin*, pod red. L. Burzyńskiej-Wentland, Gdańsk 2010, s. 37–59.

⁹ R. Grzybowski, *Pięćdziesięciolecie...*, s. 144–145.

Wyrazem aktywności naukowej gdańskich badawczy jest także redagowana przez nich od 2010 r. seria wydawnicza „Szkoła-Państwo-Społeczeństwo” (dotychczas składająca się z ośmiu tomów), jak również organizowane konferencje i sympozja, spośród których warto wymienić te najnowsze, tj.: „Szkoła, państwo, społeczeństwo – między autonomią a podległością. Konferencja naukowa z okazji 50-lecia ZHNOiW” (2009), „Symposium naukowe z okazji jubileuszu 85. urodzin dra Jerzego Szewsa” (2011), „Być nauczycielem w PRL-u...” (2012), „Wyzwania, nadzieje, perspektywy – dzieciństwo i młodość w Polsce w czasach przełomów (1918–1989)” (2014), „Symposium naukowe z okazji 80. urodzin prof. Lecha Mokrzeckiego” (2015), a także planowana do realizacji w 2017 r. konferencja nt. „Być uczniem w szkole polskiej z lat 1918–1989”.

Zainteresowania naukowe, główne osiągnięcia i kierunki badań prowadzonych przez obecnych pracowników Zakładu

Prof. dr hab. Romuald Grzybowski – kierownik Zakładu

Zainteresowania naukowe prof. R. Grzybowskiego koncentrują się wokół szeroko rozumianej problematyki dziedzictwa edukacyjnego PRL-u. Prowadzone przez niego badania dotyczą zagadnień, takich jak: kształcenie nauczycieli w liceach pedagogicznych i studiach nauczycielskich (SN-ach) funkcjonujących na terenie województwa gdańskiego w latach 1945 – 1975; dzieje i dorobek szkół wyższych w Polsce w latach 1946 – 1956 i dalszych; polityczne, ideologiczne i organizacyjne uwarunkowania rozwoju socjalistycznej szkoły polskiej z lat PRL-u, ze szczególnym uwzględnieniem tendencji do urzędowej laicyzacji jej struktur organizacyjnych i ateizacji realizowanego w niej wychowania dzieci i młodzieży; nauczyciel socjalistycznej szkoły polskiej z lat PRL- u, jego indoktrynacja wpisana w system doskonalenia zawodowego pedagogów z tego okresu; dziecko i rodzina w socjalistycznym systemie oświatowym oraz podejmowane wobec nich działania propagandowe i pedagogiczne; młodzież polska z lat PRL-u i proces jej socjalizacji przebiegającej w warunkach ostrego konfliktu politycznego i społecznego; założenia i rozwój socjalistycznej pedagogiki polskiej w okresie stalinowskim oraz początki i rozwój pedagogiki gdańskiej; biograficzny wymiar rozwoju pedagogiki polskiej po 1945 r.; sytuacja oświaty polskiej w Prusach Zachodnich w okresie zaborów, a zwłaszcza problemy wychowania patriotycznego dzieci w rodzinie polskiej. Spośród najważniejszych prac prof. R. Grzybowskiego należy wymienić: *Studia nauczycielskie w województwie gdańskim w latach 1955–1970. Ich rozwój i efekty kształcenia*, Gdańsk 1994; *Wyższe Szkoły Pedagogiczne w Polsce w latach 1946–1956*, Gdańsk 2000, *Polityczne priorytety i elementy codzienności socjalistycznej szkoły. Wybór studiów poświęconych dziedzictwu edukacyjnemu PRL-u*, Toruń 2013, a także książki pod redakcją, m.in. *Oświata, wychowanie i kultura fizyczna w rzeczywistości społeczno-politycznej Polski Ludowej (1945–1989). Rozprawy i szkice*, Toruń 2004 i *Zaangażowanie? Opór? Gra? Szkic do portretu nauczyciela w latach PRL-u*, Toruń 2013.

Pracownicy Zakładu Historii Nauki, Oświaty i Wychowania Instytutu Pedagogiki Uniwersytetu Gdańskiego w roku 2017. Stoją od lewej: Krzysztof Jakubiak, Jacek Taraszkiewicz, Mariusz Brodnicki, Kazimierz Puchowski, Andrzej Kołakowski, Elżbieta Gorloff, Romuald Grzybowski, Paweł Śpica. Gdańsk 5 kwietnia 2017, fot. Paweł Śpica (zdjęcie z samowyzwalacza)

Prof. dr hab. Krzysztof Jakubiak

Prof. K. Jakubiak specjalizuje się w kilku obszarach badawczych. Jest autorem prac poświęconych zagadnieniom związanym z kształtowaniem się ideologii wychowawczych w Polsce w okresie międzywojennym (w tym ideologii wychowawczej ruchu piłsudczykowskiego i pedagogiki katolickiej w II Rzeczypospolitej). Obecnie prof. K. Jakubiak rozwija następującą problematykę: wychowanie rodzinne oraz relacje rodziny i szkoły w polskiej pedagogice oraz praktyce edukacyjnej XIX i XX w. – do 1956 r.; dziecko i dzieciństwo na ziemiach polskich w świetle źródeł narracyjnych XIX i pocz. XX w.; dzieje nauczania domowego w rodzinach polskich od XVIII do pocz. XX w.; wychowanie gospodarcze społeczeństwa II Rzeczypospolitej; idee polskiej pedagogiki romantycznej 1 poł. XIX w. i jej kontekst historyczno-kulturowy. Do najważniejszych prac autorstwa prof. K. Jakubiaka należą m.in.: *Wychowanie państwowe jako ideologia wychowawcza sanacji. Kształtowanie i upowszechnianie w periodycznych wydawnictwach społeczno-kulturowych i pedagogicznych*, Bydgoszcz 1994; *Współdziałanie rodziny i szkoły w pedagogice II Rzeczypospolitej*, Bydgoszcz 1997; a także książki pod redakcją, m.in.: *Rodzina jako środowisko wychowawcze w czasach nowożytnych*, Bydgoszcz

1995; *Z dziejów wychowania i edukacji w rodzinie*, Bydgoszcz 1998; *Partnerka, matka, opiekunka. Statut kobiety w dziejach nowożytnych od XVI do XX wieku*, Bydgoszcz 2000.

Dr hab. Kazimierz Puchowski, prof. nadzw.

Zainteresowania badawcze prof. K. Puchowskiego koncentrują się wokół działalności oświatowej i wychowawczej jezuitów, pijarów i teatynów w I Rzeczypospolitej, edukacji elit w Europie nowożytnej, szkolnictwa katolickiego i protestanckiego w Prusach Królewskich, a także uwarunkowań kulturowych i społecznych edukacji staropolskiej. Do najważniejszych publikacji prof. K. Puchowskiego należą następujące książki: *Edukacja historyczna w jezuickich kolegiach Rzeczypospolitej 1565–1773*, Gdańsk 1999; *Jezuicka kolegia szlacheckie Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Studium z dziejów edukacji elit*, Gdańsk 2007 oraz współredagowana wraz z Ludwikiem Piechnikiem *Z dziejów Almae Matris Vilnensis. Księga pamiątkowa ku czci 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, Kraków 1996.

Dr hab. Jacek Taraszkiewicz, prof. nadzw.

Dorobek naukowy prof. Jacka Taraszkiewicza oscyluje wokół różnych aspektów działalności edukacyjnej zakonu pijarów w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVII i XVIII w. Prof. J. Taraszkiewicz podjął się m.in. przybliżenia początków działalności zakonu pijarów, nauczania historii, wychowania religijnego i edukacji teatralnej w szkolnictwie pijarskim, a także ukazania aktywności oświatowej i wychowawczej pijarów na tle porównawczym (w odniesieniu do szkolnictwa jezuickiego i protestanckiego w Rzeczypospolitej i w Europie). Do najważniejszych publikacji prof. J. Taraszkiewicza należą następujące pozycje: *Edukacja historyczna w szkolnictwie pijarskim 1642–1773*, Gdańsk 2011 i *Pierwsze stulecie zakonu pijarów na ziemiach Rzeczypospolitej Obojga Narodów (1642–1740)*, Gdańsk 2015.

Dr Elżbieta Gorloff

Badania prowadzone przez dr E. Gorloff koncentrują się wokół problematyki: przeobrażeń w organizacji i funkcjonowaniu szkolnictwa ogólnokształcącego w województwie gdańskim w okresie PRL-u; sytuacji społeczno-politycznej i zawodowej nauczycieli szkół ogólnokształcących w województwie gdańskim w latach 1945–1956; roli organizacji społecznych i ideowo-wychowawczych w działalności szkół podstawowych w województwie gdańskim w okresie PRL-u; kształcenia, doksztalcania i doskonalenia zawodowego nauczycieli szkół podstawowych w Polsce w latach 1945–1989; wyższych szkół nauczycielskich w systemie kształcenia nauczycieli szkół podstawowych

(1968–1972); nauczania początkowego w PRL-u: koncepcji i reform w obszarze edukacji wczesnoszkolnej, ewolucji wizerunku nauczyciela, kształcenia i doskonalenia zawodowego nauczycieli nauczania początkowego. Do najważniejszych publikacji dr E. Gorloff należy m.in. książka, pt. *Polityczne i społeczne konteksty działalności szkolnictwa w Łęborku w latach 1945–1989*, Gdańsk 2010, a także wydana pod jej redakcją praca zbiorowa pt. *Wzrastać w cieniu historii. Dzieci i młodzież w instytucjach edukacyjnych w Polsce (1918–1989)*, Toruń 2015.

Dr Andrzej Kołakowski

Zainteresowania naukowe dr A. Kołakowskiego oscylują wokół problematyki: instytucjonalnej opieki nad dzieckiem w okresie PRL; obrazu opieki nad dzieckiem w czasopiśmiennictwie pedagogicznym w latach 1945–1990; dziecka i dzieciństwa w warunkach państwa totalitarnego. Dr A. Kołakowski jest też autorem m.in. publikacji poświęconych różnym kontekstom relacji młodzież–państwo w PRL-u. Do najważniejszych prac autorstwa dr. A. Kołakowskiego należy m.in. książka pt. *Opieka nad dzieckiem sierocym w województwie gdańskim w latach 1945–1956*, Gdańsk 2010 oraz wydana pod jego redakcją praca zbiorowa pt. *Doświadczenie dzieciństwa i młodości w Polsce (1918–1989)*, Toruń 2015.

Dr Mariusz Brodnicki

Na dorobek naukowy dr. M. Brodnickiego składają się m.in. publikacje poświęcone zagadnieniu nauczania filozofii i edukacji przyrodniczej w Gdańskim Gimnazjum Akademickim oraz prace oparte na analizach biografii gdańskich uczonych (XVI–XVIII w.). W ostatnich latach zainteresowania naukowe dr. M. Brodnickiego oscylują też wokół problematyki edukacji żywieniowej. Dr M. Brodnicki jest autorem książki pt. *Nauczanie filozofii w Gdańskim Gimnazjum Akademickim do połowy XVII wieku*, Gdańsk 2012 oraz współredaktorem licznych prac zbiorowych, m.in. *Historia, interpretacja, reprezentacja*, Gdańsk 2012 i *Gdańskie Gimnazjum Akademickie*, t. 5: *Źródła i artykuły*, Gdańsk 2012. Ponadto opracował wydane w 2016 r. *Athenae Gedanenses Ephraïma Praetoriusa*.

Dr Paweł Śpica

Zainteresowania naukowe dr. P. Śpicy koncentrują się wokół kilku obszarów, tj.: problematyki wychowania w rodzinach polskich i ich stosunku do edukacji w Prusach Zachodnich w XIX i w pocz. XX w. na tle germanizacyjnej polityki władz pruskich i ścierania się nowoczesnych i ofensywnych nacjonalizmów; roli oświatowo-wychowawczej

duchowieństwa katolickiego diecezji chełmińskiej w XIX i w 1 poł. XX w.; historii mentalności i kultury ludności polskiej i niemieckiej Pomorza Nadwiślańskiego (w tym zwłaszcza Borów Tucholskich, Kociewia i Kaszub); przemian relacji w rodzinach w Polsce w XX w. i współcześnie (ze szczególnym uwzględnieniem zmiany pozycji i znaczenia ojca w strukturze rodzinnej), jak również edukacji i indoktrynacji młodzieży w organizacjach komunistycznych w latach PRL-u. Dr P. Śpica w bieżącym roku wydaje książkę pt. *Powszechna Organizacja „Służba Polsce” w województwie gdańskim w latach 1948–1955 – edukacja i indoktrynacja młodzieży*.

Konkluzja

Zakład Historii Nauki Oświaty i Wychowania IP UG, który jeszcze kilka lat temu liczył przeszło dziesięciu pracowników etatowych nadal stanowi silny zespół badawczy, składający się obecnie z czterech samodzielnych pracowników naukowych i czterech adiunktów. Badania prowadzone przez gdańskich historyków wychowania z jednej strony stanowią kontynuację kierunków zainicjowanych w pierwszych dziesięcioleciach istnienia Zakładu (Katedry), a poszerzanych i pogłębianych, z drugiej zaś koncentrują się wokół nowych obszarów (np. zagadnień związanych z historią wychowania w rodzinie). Wydaje się, że jako pracownicy ZHNOiW IP UG możemy się poszczycić już pewną, wypracowaną w ciągu ostatnich 60 lat, tradycją, którą staramy się rozwijać, mimo nie zawsze sprzyjających warunków i okoliczności.